

Úvodní slovo ředitelky Archivu bezpečnostních složek

Vážení čtenáři,

po dvou letech, kdy byl veškerý život nejen u nás poznamenán protiepidemickými opatřeními, ovlivňujícími nejrůznější oblasti osobního i pracovního života, jsme se v roce 2022 začali konečně vracet do normálu. Opět jsme si pohlédli do tváří, znovu se naplno otevřely dveře badatelen Archivu bezpečnostních složek (a v rámci exkurzí a dalších akcí pro veřejnost i našich budov jako takových) a různé konferenční a seminářové akce nebyly odkázány na online formu. Je jasné, že toto všechno se pozitivně odrazilo i v chuti do práce – a jedním z jejích výsledků je i jubilejní, dvacáté číslo Sborníku Archivu bezpečnostních složek, které právě držíte v ruce.

Nucenému vnitřnímu transferu obyvatelstva v důsledku rozšiřování vojenských cvičišť v českých zemích v letech 1940–1950 se věnuje Dana Vedra, přičemž v centru její pozornosti se ocitá zejména oblast Dražanské vrchoviny. Autorka analyzuje dosavadní výzkumy a stav bádání o tomto tématu, velmi podrobně rozebírá dostupné prameny, sleduje metodologické přístupy, hlavní směry bádání a linie výkladů. Do kontrastu k poměrně dobře prozkoumanému fenoménu cvičiště SS Benešov následně staví přehlížené Dražansko, kdy k vyškovskému vojenskému prostoru existují jen dílčí práce. Moravskými přesuny se autorka hodlá zabývat i v následujících letech.

Na Dražanskou vrchovinu zamíříme také na začátku další studie, neboť právě zde se narodil Karel Vlček, účastník zahraničního odboje za druhé světové války, jehož životní pouť sleduje Jiří Mikulka. Vychází přitom z archiválií uložených v Archivu bezpečnostních složek, které při doplnění o prameny z Vojenského archivu – Centrální registratury Ministerstva obrany Slovenské republiky v Trnavě a Vojenského ústředního archivu – Vojenského historického archivu v Praze vytvoří poměrně komplexní obrázek. V době první republiky sloužil Vlček v československé armádě, pak vstoupil do vládního vojska Protektorátu Čechy a Morava, odkud zběhl k italským partyzánům, načež se stal příslušníkem čs. armády ve Francii. Po návratu do vlasti v armádě setrval, a to až do roku 1969, kdy musel odejít do důchodu.

S organizací a činností Vojensko-politického učiliště Pohraniční a Vnitřní stráž Koloděje seznamuje čtenáře Pavel Vaněk, autor k tomu nanejvýš povoláný, neboť jakožto správce příslušného archivního fondu tuto problematiku detailně ovládá. Učiliště mělo poměrně jepičí život, jeho existence je ohraničena lety 1952 a 1955, a jeho

úkolem bylo připravit posluchače pro výkon funkce na úrovni zástupců velitelů rot pro věci politické nebo i zástupců velitelů praporů pro věci politické. Hlavní těžiště spočívalo v předmětech z oboru politického vzdělávání, zatímco „bojovým“ předmětům byla věnována necelá třetina vyučovacího času. V článku jsou podrobně popsány jak jednotlivé předměty, tak personální obsazení i průběh jednotlivých školních roků. V příloze najdeme přehled služební dráhy několika absolventů.

Také následující článek Matouše Rusnáka vychází mimo jiné z pramenů uložených v ABS. Mapuje životní dráhu lodníka Jaroslava Vršeckého od jeho nástupu k Československé plavbě labsko-oderské (ČSPLO) přes jeho naverbování StB, důvody, proč k tomu došlo, a činnost pro britskou rozvědku až po jeho odsouzení za vyzvědačství a rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví a výkon trestu. Dále autor popisuje případy několika dalších zatčených zaměstnanců ČSPLO, kteří pracovali pro britskou tajnou službu: Vladimíra Kobrleho, Václava Kutnohorského, Jiřího Peška, Františka Roušala a Roberta Nettla, v jejichž odhalení sehrál zásadní roli bývalý příslušník čs. zahraniční armády a později špičkový spolupracovník československé rozvědky Karel Zbytek.

Osudy českého průmyslového designéra Vladimíra Fleissiga sledují ve své studii Karel Konečný a Monika Suková. Na jeho příkladu ukazují, jak se bezpečnostní složky komunistického režimu infiltrovaly do umělecko-designérské komunity, jak režim s některými členy z uměleckých kruhů rafinovaně manipuloval a zneužíval je k domácím i zahraničním zpravodajským hrám. StB získala Fleissiga ke spolupráci díky jeho prohrěškům z doby války a vědomosti o jeho valutových machinacích a podílu na pašování. Později se (se souhlasem StB) stal spolupracovníkem německé zpravodajské služby BND. Výhod, které mu ze spolupráce s StB plynuly, se snažil využít na maximum – otázkou ovšem je, zda za ni nezapltil svojí podivnou smrtí.

Většina z nás slyšela o případu bratřanců Barešových nebo o únoscích letadla vedených Lubomírem Adamicou, kteří neváhali použít při plánovaném útěku na Západ teroristické metody. Radek Slabotínský předkládá čtenáři příběh, který zdaleka není tak známý jako dva uvedené – příběh patnáctiletého mladíka Ondřeje Všetečky, který v roce 1985 přepadl se zbraní v ruce jesle v Brně-Bohunicích. Kromě Všetečky zajímá autora i osoba vyšetřovatele případu Karla Veselého. Všetečkův pokus vynutit si přepadením a vzetím rukojmí odchod do Rakouska skončil nezdarem – byl zpacifikován, zatčen a posléze odsouzen na tři a půl roku nepodmíněně. Vězení bohužel neznamenalo jeho nápravu; stal se z něj recidivista, který zemřel v roce 2015 na předávkování drogami.

Pokusy vojáků základní vojenské služby o překročení státní hranice v letech 1983–1989 se zabývá Lukáš Smolka. Vycházel přitom ze spisů vojenských obvodových soudů, uložených ve Vojenském správním archivu v Olomouci. Na základě těchto údajů zkusil vyhledat určité opakující se jevy, zjistit pohnutky a motivy zběhů, dovodit, co mohlo utíkající vojáky spojovat, jaké měli při svém útěku šance a co bylo jejich největší překážkou v cestě do kapitalistické ciziny. Studie tak obsahuje

podrobné statistiky k otázkám, které si autor položil: kdy se dotyční ke zběhnutí rozhodli, z jakého útvaru pocházeli, jaká byla jejich cílová destinace, co bylo motivací pro útěk, zda šlo o improvizaci, či připravený čin, jaká byla úspěšnost pokusu, zda byli vojáci ozbrojení a zda se před zběhnutím dopustili trestné činnosti jak ve vojenském, tak v civilním prostředí. Závěrem prezentuje čtenářům tři specifické případy.

Každý badatel zabývající se určitým tématem je rád, pokud k němu už existuje rešerše, díky níž si nejenže nemusí archiválie složitě dohledávat v archivních pomůckách, ale na základě registru daného materiálu se může rozhodnout, zda je nutné a přínosné danou písemnost studovat, či nikoliv. Ty, které zajímá osobnost politika, ministra, historika a novináře Huberta Ripky, zajisté potěší materiálová studie Radima Krupici. Byť je v Národním archivu v Praze uložen fond Archiv Huberta Ripky coby nejvýznamnější sbírka pramenů k jeho osobnímu a politickému životu a další dokumenty najdeme v několika jiných archivech, pro některé úseky jeho života (zejména pro první pokus o útěk z Československa v březnu 1948) jsou archiválie z ABS nenahraditelným zdrojem. Ostatní mohou být využity pro komparaci s jeho osobními záznamy nebo korespondenci.

Centrální informační a statistické kartotéky Správy vyšetřování Státní bezpečnosti a jejich předchůdců představuje Michal Cívárek. Vzhledem ke kompletnosti dochování i šíři obsažených dat jsou karty jedinečným informačním zdrojem. Mělo by být možné dohledat v nich základní informace a anotace téměř ke všem případům včetně těch, k nimž se vyšetřovací spis nedochoval. Byly vedeny za účelem shromažďování informací k vyšetřovaným osobám a případům pro aktuální analytické a statistické potřeby Ministerstva vnitra a Státní bezpečnosti, a to až do roku 1981, kdy je nahradilo počítačové zpracování informací. Autor podrobně popisuje historický vývoj těchto kartoték a v závěru připojuje přehled karet s jejich obrazy a základními údaji, tedy například o období užívání, skladovém čísle nebo označení, metodických pokynech, které se k nim vztahují, formátu karet, jejich řazení, uložení a metráži atd.

Oddíl věnovaný konferencím je stále ještě o dost skromnější, než tomu bylo v předkoronavirové době. Nicméně informujeme alespoň o třicátém ročníku semináře o česko-slovenských vztazích v Liberci, o mezinárodní vědecké konferenci Ozbrojené síly a československý stát, která se uskutečnila v prostorách vinárny Klubu Univerzity obrany v Brně, a především o dvou tradičních akcích Archivu pro veřejnost, které se mohly konat po dlouhých třech letech – Dni otevřených dveří a Na čaj do archivu.

Chýlíme se k závěru. Po dvou recenzích následuje „Archivní A–Ž“. Několik těchto krátkých statí vychází z rubriky „Archiválie měsíce“, publikované na našich webových stránkách. Zájemcům byl prezentován například vyšetřovací spis „akce Klet“ (vedený na neznámé pachatele, kteří ve dnech 21.–26. srpna 1968 na televizním vysílači Klet nelegálně vysílali zprávy a relace zaměřené na informace o vstupu vojsk Varšavské smlouvy na území Československé republiky), propagační materiály,

jejichž cílem bylo přilákat americké vojáky na rekreaci do Československa, spisy k „akci Kazatel“, v jejímž rámci byla sledována pastorační činnost kněží pořádajících přednášky zakončené bohoslužbami pro různé skupiny obyvatelstva, inspekční spis k pálení dokumentů v Kanicích v prosinci 1989 (dnes je tento objekt jedním z pracovišť Archivu bezpečnostních složek) a podklady vztahující se k technickému zkoumání doby vzniku Rukopisu královédvorského a Rukopisu zelenohorského skupinou expertů Kriminálního ústavu Veřejné bezpečnosti a několika externích odborníků na přelomu šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století. Tyto příspěvky jsou doplněny několika dalšími, jejichž předmětem je parodie na hymnu, popis posledního dne základní vojenské služby pohraničnicků s datem nástupu v srpnu 1959, jejichž služba byla v důsledku berlínské krize prodloužena a posléze stejně neočekávaně, takřka „ze dne na den“, ukončena, informace o občanech NDR, kteří odešli do NSR (která, ač šlo o údaje dohledatelné ve veřejných zdrojích, byla coby přísně tajná v rámci politického byra ÚV KSČ určena jen několika členům), příběh spolupracovníka O-StB Teplice, který svou spolupráci popřel, a konečně stručná anotace k nové službě eBadatelný, kdy je díky technologii OCR možné vyhledávat klíčová slova přímo v textech archiválií.

Doufám, že toto číslo se setká se stejným zájmem, jako ta předchozí, a že do jednadvacátého roku své existence vstoupí Sborník ABS energicky a úspěšně. I nadále musí zůstat periodikem, které je – pochopitelně za podmínky zachování odborné kvality – otevřeno všem tématům, jež odpovídají jeho zaměření, a připouští pohled na naši nedávnou historii z nejrůznějších úhlů. Myslím, že „jediného správného ná-zoru“ jsme si před listopadem 1989 užili až až.

Světlana Ptáčníková